

Menekşe Sünbül

<https://orcid.org/0009-0005-8458-2339>

PhD student, Bozok University Basic Islamic Sciences Arabic language rhetoric, Türkiye, menekseyerlikayasnl82@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Sünbül, M. (2025). Fahreddîn er-Râzî (Ö. 606/1210)'nin Mefâtîhu'l-Gayb Adlı Eseri'nde Yıldız Lafzı ile İlgili Yorumları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (1), 832-842.

Fahreddîn er-Râzî (Ö. 606/1210)'nin Mefâtîhu'l-Gayb Adlı Eseri'nde Yıldız Lafzı ile İlgili Yorumları

Öz

Bu çalışmanın amacı Râzî'nin yıldız anlamına gelen “نجم” (necm) ve “كوكب” (kevkeb) kavramları ile ilgili yorumlarını bir araya getirmektir. Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte İslam öncesi astronomi tarihinden ve bu alanda yapılan çalışmalardan bahsedilmektedir. İslam Dünyasında Astronomi Tarihi adlı birinci bölümde İslam dünyasındaki astronomi ilmi ve bu ilmin hangi medeniyetlerden etkilendiği anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise yıldız anlamında kullanılan “نجم” (necm) ve “كوكب” (kevkeb) lafızlarıyla ilgili Râzî'nin görüşlerine yer verilmektedir. نجم (necm) kavramının yıldız, Süreyya Yıldızı, gövdesiz bitki gibi anlamları vardır. Modern bilimde كوكب (kevkeb) genellikle gezegen anlamında kullanılmıştır. Ancak Râzî ve çağdaşları bu terimi yıldız olarak yorumlamışlardır. Ayrıca ikinci bölümde yıldızların yol göstericiliği, musahhar kılınması, üzerlerine yemin edilmesi, gök cismi anlamında kullanılması gibi farklı başlıklar altında ilgili âyetler tasnif edilmiştir. Sonuç kısmında ise Müslümanların astronomi alanında yaptıkları çalışmalardan ve Râzî'nin yıldız anlamına gelen kavramları ele alış şekliinden bahsedilmiştir. Bu çalışmanın amacı Râzî'nin “نجم” (necm) ve “كوكب” (kevkeb) lafızları ile ilgili yorumlarını çok yönlü bir şekilde ele almaktır. Daha önce konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmaması sebebiyle bu makale önem kazanmaktadır. Araştırmada ana kaynak olarak Râzî'nin Mefâtîhu'l-Gayb adlı eseri kullanılmıştır. İbn Manzûr'un Lisânü'l-Arab, İbn Sîde'nin el-Muhkem, Yavuz Unat'ın Astronomi Tarihi ve Türk İslam Dünyası'nda Bilim, Enver Bayram'ın Râzî'nin Tefsir-i Kebîr'de Güneş Sistemi ile İlgili Âyetlerin Yorumlanması adlı eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Arap Dili ve Belagatı, Râzî, Astronomi, Yıldız, Necm, Kevkeb

Fakhr al-Dīn al-Rāzī's (d. 606 AH / 1210 CE) Commentary on the Word 'Star' in His Work Mafātīḥ al-Ghayb

Abstract

The aim of this study is to bring together al-Rāzī's interpretations of the concepts of 'نجم' (najm) and 'كوكب' (kevkeb), which mean stars. The study consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, the history of pre-Islamic astronomy and the studies in this field are mentioned. In the first chapter titled History of Astronomy in the Islamic World, the science of astronomy in the Islamic world and the civilisations from which this science was influenced are explained. In the second chapter, al-Rāzī's views on the words 'نجم' (najm) and 'كوكب' (kevkeb), which are used in the meaning of star, are given. The concept of 'نجم' (najm) has meanings such as star, star of Surya, stemless plant. In modern science, 'كوكب' (kevkeb) is usually used in the sense of a planet. However, al-Rāzī and his contemporaries interpreted this term as a star. Moreover, in the second part, the related verses are classified under different headings such as the guidance of the stars, making the stars as a guide, swearing on them, and using them in the sense of celestial bodies. In the conclusion, the works of Muslims in the field of astronomy and al-Rāzī's treatment of the concepts meaning stars are mentioned. The aim of this study is to examine al-Rāzī's interpretations of the words 'نجم' (najm) and 'كوكب' (kevkeb) in a multifaceted way. This article gains importance due to the lack of a comprehensive study on the subject before. Al-Rāzī's Mefātīḥ al-Ghayb was used as the main source in the research. Ibn Manzūr's Lisānū'l- Arab, Ibn Sīde's al-Muhkem, Yavuz Unat's History of Astronomy and Science in the Turkish Islamic World, Enver Bayram's Interpretation of the Verses Related to the Solar System in Rāzī's Tafsiir-i Kebīr were also used.

Keywords: Tafsiir, Arabic Language and Rhetoric, al-Razi, Astronomy, Star, Najm, Kevkeb

Giriş

Astronominin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Eski Mısırlılar Güneş, Ay, yıldız gibi gök cisimlerini gözlemlemişlerdir. Hatta yıldız ve gezegen kavramlarını birbirinden ayıracak kadar astronomiyle ilgilenmişlerdir. Onlar bir yılın 365 günden oluştuğunu biliyorlardı (Göker, 1995). Ayrıca bir saatin 60 dakikadan oluştuğu bilgisine ulaşmışlardır. Grekler de astronomiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Hatta Thales Güneş tutulmasını önceden haber verebilmiştir (Göker, 1995). Müslümanlar ise özellikle 8. ve 16. yüzyıllar arasında astronominin gelişmesine ciddi katkılar sunmuşlardır. Rasathanelerin kurulması Müslüman âlimlerin eliyle olmuştur.

İslam dünyasında astronominin şekillenmesinde başlangıçta Hint mıntıkasındaki astronomi bilimi etkili olmuştur. Müslümanlar, Brahmagupta'nın Siddhanta adlı eseriyle Hint mıntıkasındaki astronomi bilimiyle tanışmışlar ve çalışmalarında bu eseri temel almışlardır. Daha sonra Müslüman dünyası Batlamyus'u tanımış ve uzun bir süre O'nun etkisinde kalmışlardır (Unat, 2006). Bu dönem daha çok tercüme faaliyetleriyle geçmiştir. Özgün çalışmalar henüz ortaya çıkmamıştır. Özellikle Yunan ve Hint eserlerinden yapılan tercüme

Müslümanların gelişimlerine katkı sağlamıştır (Fehd, 2006). İslam âlimleri içinde Fahreddîn er-Râzî (Ö.606/1210) derin bilgisi ve kültürüyle önde gelen âlimlerden biridir. Râzî, aklî, naklî ve tabiat ilimlerinde kendini oldukça geliştirmiştir (Bankur & Erten, 2023). Râzî'nin farklı alanlarda yazdığı çok değerli eserleri vardır. Ancak en önemli eseri *Mefâtihu'l-Gayb* adlı eseridir (Kahveci, 2006). Râzî bu eserinde rivâyet ve dirâyet metotlarını bir arada kullanmıştır. Aklî delillerle naklî delilleri desteklemiştir. Râzî'nin tefsirinde bolca felsefî tartışmalar da vardır. Bu yönüyle Râzî'nin eserini eleştirenler de olmuştur (Bankur & Erten, 2023).

Râzî kitabında Kur'an-ı Kerim'deki astronomi ile ilgili âyetlerin oldukça çok olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden bu âyetleri bilmek için astronomi ile mutlaka ilgilenilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu âyetlerin her birinin Allah'ın varlığına ve birliğine delil olduğunu söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'de yıldız anlamında kullanılan “نجم” (necm) ve “كوكب” (kevkeb) ile ilgili âyetler toplam on sekiz yerde geçmektedir (Nahl 16/16-12; Necm 53/1; Rahmân 55/6; Tarık 86/3; En'am 6/97; A'râf 7/54; Hacc 22/18; Sâffât 37/ 6-88; Tûr 52/49; Vâkıa 56/75; Murselât 77/ 8; Tekvîr 81/2; En'âm 6/76; Yûsuf 12/4; Nûr 24/35; İnfitâr 82/2) . Bunlardan on üçünde “نجم”(necm) lafzı; beş tanesinde ise “كوكب”(kevkeb) lafzı kullanılmıştır. Râzî kitabında bu âyetlerle ilgili geniş izahlarda bulunmuştur.

1. İslam Dünyasında Astronomi Tarihi

İslam Dünyasında astronominin karşılığı olarak ilm-i felek, felekiyyât, ilm-i nücûm, ilm-i hey'e gibi kavramlar kullanılmıştır (Fehd, 2006). Özellikle 9. yüzyıldan itibaren Yunan metinlerinin Arapça'ya çevrilmesiyle birlikte bilim ve felsefede Müslümanlar söz sahibi olmuşlardır (Fehd, 2006). Başlangıçta Batlamyus'un sistemini kabul eden Müslümanlar zamanla yeni zîc (gezegen) tablolarına ihtiyaç hissetmişlerdir. İslam dünyasında rasathanelerin kurulması da böylece başlamıştır. Bu rasathanelerden elde edilen veriler, Batlamyus'un verileriyle kıyaslanmış ve birçok yeni zîc hazırlanmıştır (Ronan, 2005). Müslümanların astronomi ile çok erken bir dönemden itibaren ilgilenmelerinin en önemli sebebi Kur'an-ı Kerim'in ilmi öğrenmeye teşvik eden bazı âyetleri (Tâhâ 20/114; Zümer 39/9; Fâtır 35/28) ve Hadislerdir. İslam'daki namaz, oruç gibi bazı ibadetlerin vaktinin belirlenmesi, denizde ve karada yön bulma gibi ihtiyaçlar da Müslümanların başta Ay, Güneş ve yıldızlar olmak üzere uzayla ilgili çalışmalar yapmalarına sebep olmuştur. Abbasî Halifelerinden Harun Reşîd (Ö.193/809) Me'mûn (Ö.198/813) gibi bazı halifeler ve devrin önde gelen vezirlerinin gayret ve teşvikiyle çeviri faaliyetleri hız kazanmış; İslam Dünyası'nda bilimsel faaliyetler gelişmiştir. Abbasî halifelerinden Mansûr (Ö.158/775) astronomi ile ilk uğraşan halifedir.

İslam dünyasında astronomi ile ilk ilgilenen kişinin Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî (Ö.190/806) olduğu söylenmiştir (Râşid, 2006). Müellifin eseri günümüze kadar ulaşmamış olsa da kendinden sonraki astronomların eserlerinde çalışmalarının isimleri geçmektedir. Bir bütün halinde Müslümanlara ait günümüze ulaşan ilk astronomi eseri Muhammed b. Musa Harezmi (Ö.242/842'den sonra)'ye aittir (Râşid, 2006). Halife Me'mûn'un hilafet yılları astronomide en parlak dönemdir. Onun kurduğu Beyt-el-Hikme (Bilgelik Evi) özellikle Yunan yazma eserlerin tercüme edildiği bir merkez haline gelmiştir (Yavuz, 2001). Ebû Yahya İbn Batrîk (Ö.200/815) burada tercüme faaliyetlerinde bulunmuş önemli bir ilim adamıdır. Batlamyus'un *Quadripartitum*'u çevirerek astronomi ilminin İslam Dünyasında gelişmesine öncülük etmiştir (Unat, 2006).

Müslüman âlimler, gözlem verilerinin arttırılması, astronomi ile ilgili bazı aletlerin geliştirilmesi, gök cisimlerinin görünen hareketlerinin iyi modellendirilmesi çalışmalarıyla astronominin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Bayram, 2011). Bu çalışmaların en önemlisi olarak sayabileceğimiz çalışmalar, günümüzde rasathane olarak adlandırılan özel binaların yapılmış olmasıdır. Bu binalarda gözlem yapmak için, yapıların içinde ve dışında büyük ve sabit gözlem aletleri bulunmaktadır. Ayrıca içlerinde önemli kütüphaneler de mevcuttur (Dizer, 1979). İlk olarak İslam Dünyasında ortaya çıkan gözlemevlerinin çok büyük bir kısmı yöneticiler tarafından kurulmuş ve desteklenmiştir. Bunun yanında özel ve seyyar gözlemevleri de yapılmıştır (Unat, 2001). İslam dünyasındaki astronominin yükseliş dönemi olarak adlandırılan asır on birinci yüzyıldır. Bîrunî ve Siczî gibi âlimler Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünden bahseden, bu dönemde yaşamış önemli âlimlerdendir. Fahreddîn er-Râzî'de bu dönemin en önemli âlimlerindendir ve astronomiye dair çalışmaları mevcuttur. Müslümanların astronomi alanında uzun süre devam eden yükselişleri 15. yüzyılda Uluğ Bey'in (Ö.1449) çalışmaları ile devam etmiş, ancak kendisinin vefatıyla birlikte İslam dünyasındaki ilmi gerileme dönemine girmiştir.

2. Râzî'nin Kur'an-ı Kerim'de Geçen Yıldız Lafzı İle İlgili Yorumları

نجم (necm) Arapça sözlüklerde yıldız anlamına gelmektedir (İbn Sîde, 2000). Fiil olarak, doğdu, ortaya çıktı anlamı da vardır (İbn Manzûr, 1414). Çoğulu, نَجْمٌ - نَجْمٌ - نَجْمٌ şeklindedir (Ömer, 2008). Gövdesiz bitki ve Süreyya anlamı da vardır (Fîrûzâbâdî, 2008). Arapça sözlüklerde “كوكب” (kevkeb) lafzı genellikle “نجم” (necm) lafzıyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Mesela Cevherî, (Ö.400/1009'dan önce) Râgıb el-İsfahânî, İbn Manzûr (Ö.711/1311) gibi âlimler bu kelimeleri eş anlamlı olarak kullanmışlardır. Halil b.Ahmed ise her iki kavramı aynı anlamda kullanmış ama aralarında umum - hususluk bakımından ayırım olduğunu söylemiştir. Yani, yıldız anlamındaki نجم (necm) kavramının çoğulu olan نجوم

(nucûm) lafzının tüm كوكب lafızlarını kapsadığını söylemiştir. Ebû Hilâl el-‘Askerî ise كوكب lafzı ile büyük yıldızların kastedildiğini, نجم (necm) lafzıyla ise tüm yıldızların kastedildiğini ifade etmiştir (Özdaş, 2020). Kur’an-ı Kerim’de geçen نجم (necm) ve كوكب (kevkeb) lafızlarının Râzî tarafından nasıl yorumlandığı aşağıda verilen başlıklar altında incelenmiştir.

2.1.Yıldızların Yol Göstericiliği

Râzî’nin yıldızların yol göstericiliği ile ilgili yorumlarını iki âyet üzerinde ele alınmıştır.

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ “Yıldızlarla da insanlar yollarını bulurlar” (Nahl 16/16).

Allah, insanların deliller çıkarabilmesi ve amaçlarına ulaşabilmeleri için yeryüzüne belli yollar indirmiştir. Yollardaki bu belirli işaretler için علامات lafzını kullanmıştır. Bu işaretler, dağlar ve rüzgârlardır. نجم cins isim ifade eder ve muhatap gâibtir. Kureyş kabilesinden kişiler ticaretle meşgul olup çok para kazanırlardı. Çok fazla yolculuk yaptıkları için de yol bulmak için daha fazla yıldız ilmine ihtiyaç hissediyorlardı. Ayrıca bu ilmi bilmenin faydalarına mazhar oluyorlardı (er-Râzî, 2005). Müfessirlerden bazıları âyetin deniz yolculuğu yapanlar için olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise hem deniz hem de karada yolculuk yapanlar için olduğunu ifade etmişlerdir. Râzî, âyetin hem denizi hem de karayı kapsadığını söylemiştir. Bir kısım fakîh, insanların kıblenin yönünü bilmede dağların ve rüzgârların da işaretler olduğunu zikretmişlerdir. Râzî bu işaretlere bakarak Kible’nin yönünün bulunabileceğini belirtmiştir (er-Râzî, 2006).

.... kendileri وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratmıştır....” (En’âm 6/97). Yıldızların, insanlar için birçok faydası vardır. Râzî, bu faydaları beş maddede özetlemiştir. Birincisi Allah, insanlar karada ve denizde geceleri yollarını daha kolay bulsunlar diye gökyüzünde parlak yıldızlar yaratmıştır. İkincisi, insanlar, namaz gibi bazı ibadetlerin vakitlerini belirlemede Güneş’in hareketlerinden yararlanmışlar. Gece vakti de Güneş olmadığı için yıldızlardan yararlanmışlardır. Üçüncüsü, Allah yıldızları göklerin süsü olarak yarattığından bahsetmiştir. Dördüncüsü ise Allah yıldızları şeytanları taşlamak için yarattığını söylemiştir. Beşincisi ise insanlar, yıldızlara baktıklarında onların her birinin Allah’ın büyüklüğünün bir delili olduğunu anlarlar. Böylece yıldızların varoluşunda birçok faydalar olduğunu kavrarlar (er-Râzî, 2006).

2.2.Yıldızlara Yemin Edilmesi

Râzî, Necm Sûresi birinci âyette yıldızlara yemin edilmesini şu şekilde yorumlamıştır: وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى “Battığı sırada yıldız andolsun ki...” (Necm, 53/1). Âyette geçen “النجم” lafzındaki “ال” takısının yemin için olduğunu söyleyen müfessirler, bu ifadeyle Süreyya’nın kastedildiğini ifade etmişlerdir. Cins ifade ettiğini söyleyen müfessirler ise “النجم” lafzını, yol

gösteren gök cisimleri, gövdesiz bitkiler ve Kur'an-ı Kerim'in peyderpey inmesi şeklinde yorumlamışlardır. Râzî, kast edilenin Süreyya olduğunu söylemiştir. Çünkü Süreyya herkes tarafından görünen bir yıldızdır. Allah, yıldızlara yemin ederek, onları yüceltmıştır. Yıldızların batmasından dolayı ona ibadet etmenin mümkün olmadığını delillendirmiştir (er-Râzî, 2006).

2.3. نجم Kavramının Gövdesiz Bitki Anlamında Kullanılması

النَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ “Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler” (Rahmân 55/6). Âyette geçen نجم kelimesini bazı müfessirler, gövdesi olmayan bitki olarak yorumlamışlardır. Bazı müfessirler ise نجم (necm) kelimesini gökteki yıldız olarak tefsir etmiştir. Râzî burada gövdesiz bitkinin kastedildiğini söylemiştir. نجم (necm) ve شجر (şecer) ifadesinde kastedilen ise ikisinin gölgelerinin de secde etmeleridir. Secde etme bu iki varlığa tahsis edilmiştir. Bitkilerin sabit durması secdedeki sabit durma haline benzetilmiştir. Secde halinde alın yere doğrudur. Bitkilerin de başları yere doğrudur. Bitkilerin secdesi hakikî değil mecazî anlamdadır denilmiştir (er-Râzî, 2006).

2.4. نجم Lafzının Delici Yıldız Olarak Nitelenmesi

النَّجْمُ الثَّاقِبُ “Karanlığı delen yıldızdır” (Târık 86/3). Râzî, Tarık kelimesinin, gece gelip insanı bulan her şey olduğunu belirtmiştir. Tarık'ın gündüz olmadığına en büyük delil, ehl-i imanın “gecenin tarıklarından Allah'a sığınırız” şeklinde dua etmeleridir. Âyetin devamında gelen “و ما ادراك ما الطارق” kısmıyla ilgili olarak Süfyan b. Uyeyne Kur'an-ı Kerimde “و ما ادراك” ile başlayan soruları, Allah peygamberine haber vermiş, ancak “وما يدريك” şeklinde gelen sorulara ise haber vermedi demiştir. Âyetin devamında gelen “النجم الثاقب” kısmı ise değerli, yüce bir Tarık anlamındadır. Bu Tarık ile gece karada ve denizde yol bulunur. Râzî, bu yıldızın “sâkıb” yani delici olarak sıfatlandırılmasının sebeplerini şöyle sıralamıştır:

- a. Karanlığı ışığı ile deldiği için,
- b. Havada nüfûz edici olarak doğduğu için,
- c. Kendisiyle şeytanların delinip yakıldığı bir şey olduğu için,
- d. Yıldızların üzerinde yükselen bir yıldız olduğu için delici olarak sıfatlanmıştır.

Râzî, âyetin sebab-i nuzulüyle ilgili olarak şu olayı anlatmıştır: Bir gün Ebû Tâlib, Peygamberimizin yanına gelir ve peygamberimiz O'na ekmek ve süt ikram etmiş. Ebû Tâlib bunları yerken birden bir yıldız kayar. Ebû Tâlib çok korkar ve bu nedir diye sorar. Hz. Muhammed (s.a.s) bu, kendisiyle şeytanların taşlandığı bir yıldızdır ve Allah'ın âyetlerinden bir âyettir der. Ebû Talib bu duruma şaşırınca bu âyet nâzil olmuştur (er-Râzî, 2006).

2.5. Yıldızların Boyun Eğmesi

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ إِلَهِ الْخَلْقِ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır...." (A'râf 7/54). Râzî'ye göre âyette Güneş, Ay ve yıldızların Allah'ın emrine boyun eğmelerinden bahsedilir. Bu varlıklar batıdan doğuya doğru yavaş yavaş hareket ederler. Kâinatın içinde ise feleğin hareketinden dolayı hızlı bir yolculuğu vardır. Gökteki en büyük cismin, diğer gök cisimlerine etki edecek bir kuvveti vardır. Allah onları böylece kontrol altına almıştır. Âyetin lafzı bu duruma işaret etmektedir (er-Râzî, 2006).

وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ إِيَّاكَ فِي ذَلِكَ آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
“... yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir....” (Nahl 16/12). Âyette Güneş, Ay ve yıldızların emre amâde kılınmasından yani boyun eğmelerinden bahsedilmektedir. Râzî âyetin “مسخرات بأمره” kısmı ile ilgili olarak felekler ve yıldızların canlı mı yoksa cansız mı olduklarına dair tartışıklarını söylemiştir. Müfessir âlimlerin çoğunun yıldızların cansız oldukları şeklinde fikir belirttiklerinden bahsetmiştir. Âyette geçen “emr” kelimesi takdir etmek, yaratmak manasına hamledilmiştir (er-Râzî, 2006).

2.6.Yıldızların Secde Etmesi

Yıldızların secde etmesi ile ilgili Râzî'nin yorumu iki âyet üzerinde ele alınacaktır.
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ...güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O'na secde etmektedir!...” (Hac 22/18). Râzî, âyette geçen rü'yetten kastedilenin bilme olduğunu söylemiş; yani Allah'ın haber vermesiyle bilmek olduğunu belirtmiştir. Secdeden kastedilen ise akıllılar için itaat, cansızlar için boyun eğme anlamındadır. Bu âyette geçen varlıkların secde etmesi onların gölgelerinin secde etmesidir (er-Râzî, 2006).

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ
“.... Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm...” (Yûsuf 12/4). Râzî, bu âyet ile ilgili şunları zikretmiştir. Hz. Yûsuf henüz küçük bir çocukken bir rüya görmüş; rüyasında on bir yıldızın, Ay'ın ve Güneş'in kendisine secde ettiğini görmüş; bu rüyayı babası Hz. Ya'kûb'a anlatmış, babası da rüyayı, O'nun ileride peygamber olacağı şeklinde yorumlamıştır. Bu yüzden kardeşlerinin O'na bir kötülük yapmalarından korktuğu için rüyasını kimseye anlatmamasını tavsiye etmiştir. Rüya da geçen on bir yıldız Hz. Yûsuf'un kardeşleri, Ay ve Güneş ise annesi ve babasıdır. Onların secde etmeleri de Hz. Yûsuf'a itaat etmeleri olarak yorumlanmıştır. Âyette geçen “gördüm” lafzının rüyada görmek olduğunun delili yıldızların gerçekte secde

etmelerinin mümkün olmaması ve âyetin devamında gelen Hz. Ya’kûb (a.s) un rüyanı kimseye anlatma sözüdür (er-Râzî, 1979). Secde etmek akıllı varlıklara nisbet edilen bir durumken yıldızlar nasıl secde eder sorusu herkesin aklına gelebilecek bir sorudur. Bununla ilgili bazı felsefeciler yıldızların canlı oldukları tezini ileri sürmüşlerdir (er-Râzî, 2006). Âyette yıldızların Güneş ve Ay’dan önce zikredilmelerinin sebebi Güneş ve Ay’ın yıldızlardan daha üstün olmaları sebebiyledir.

Yahudiler bir gün Hz. Peygamber (s.a.s.)’e gelip “Ey bir Muhammed Yusuf’un rüyasında gördüğü yıldızlar hangileridir diye sormuşlar. Peygamberimiz (s.a.s.) bir müddet beklemiş nihâyet Cebrail (a.s) O’na yıldızların isimlerini haber vermiştir. Yahudi, bunları dinleyince Allah’a yemin ederim ki isimleri bunlardır demiştir (er-Râzî, 2006).

2.7.Yıldız İlmi

فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ “Sonra yıldızlara şöyle bir baktı” (Sâffât 37/88). Râzî bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Âyette Hz. İbrâhîm’in yıldızlara şöyle bir baktığından ve ben hastayım demesinden bahsedilmiştir. Hz. İbrâhîm’in kavmi yıldız ilmine önem veriyordu ve bu konuda bilgi sahibiydiler. Kavminin bu bilgisinden dolayı Hz. İbrâhîm onların âdetleri üzere onlarla konuşmuştur. Kavmi bayram günün de kutlama için şehirden uzaklaşmıştı. Hz. İbrâhîm’de putların tapılacak varlıklar olmadığını göstermek için kavmine bir ders vermek istiyordu. Kutlamalara gitmemek için şöyle bir yıldızlara baktı ve ben hastayım dedi. Burada akıllara şöyle sorular gelebilir. Birincisi, yıldız ilmi caiz değilken neden Hz. İbrahim yıldızlara göre hareket etmiştir? İkincisi ise hasta olmadığı halde neden hastayım demiştir? Bu yalan olmaz mı? Bu soruların cevaplarıyla ilgili âlimlerin muhtelif cevapları olmuştur. Birincisi, Hz İbrâhîm gecenin ve gündüzün bir kısmında hummaya benzer bir rahatsızlık hissediyordu. Humma zamanının yaklaşıp yaklaşmadığını anlamak için yıldızlara baktı. O anda humma tuttuğu içinde ben hastayım dedi. Yani doğruyu söylemiştir. İkincisi, yıldızlara baktı demek, kavminin iyi bildiği yıldız ilmini bildiği anlamındadır. Ben hastayım demek ise ben hasta olacağım anlamındadır. Üçüncüsü ben hastayım demek bu kadar şirk ve küfür içinde kalbim hastalandı demektir. Yani manevî bir hastalık kastedilir. Râvi Hz. İbrâhîm’in yalan söylemesinin Peygamber olması hasebiyle mümkün olmadığını bu sebeple bu haberin doğru olmadığını belirtir (er-Râzî, 2006).

2.8.Yıldızın Batması

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبَّحَهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ “Gecenin bir kısmında ve yıldızlar çekildiğinde de O’nu tesbih et” (Tûr 52/49). Âyette, Allah gecenin bir kısmında ve yıldızlar çekildiğinde Allah’ı tesbih et buyurmuştur. “ادبار النجوم” demek yıldızların batışı, çekilmesi demektir. Râzî, vakitten kast

edilenin sabah vakti olabileceğini söylemiştir. Sabah vakti kişinin uyanık olduğu ve Allah'ı tesbih etmekten uzak olmadığı dönemdir demiştir (er-Râzî, 2006).

2.9.Yıldızların Yok edilmesi

“Yıldızların ışığı söndürüldüğünde” (Murselât 77/8). طمس kelimesine Râzî “kendileri yok edildiği zaman” anlamını vermektedir. Işıklarının yok edilmesi de kastedilmiş olabilir demiştir. Işığın yok olması da yok edilmiş ışığın dökülmelerinin de caiz olduğunu söylemiştir (er-Râzî, 2006).

2.10. Gök Cismi

(En'âm 6/76). Hz. İbrâhim'in kavmi yıldız ilminde oldukça ileri bir durumdaydılar. Müneccimlere göre yıldızlar doğu rub'unda olup göğün ortasına doğru yükseldikçe etkileri çok yüksek olur. Batmaya başladığında ise etkisi gitgide azalır. Hz. İbrâhim bu bilgiye sahip olduğu için kavmine gücü azalan, kaybolan, hâdis olan dolayısıyla bir yaratıcıya ihtiyacı olan yıldızların acziyetini ortaya koymuş ve onların ilah olmalarının mümkün olmadığını ispatlamıştır (er-Râzî, 1979). Gazzâlî (Ö.505/1111), söz konusu kavramlarla ilgili felsefe yapmış ve yıldızı her yıldızda bulunan nefsi natıka, Ay'ı her felekte bulunan nefsi natıka, Güneş'i de bütün hepsi için olan mücerred akıl olarak yorumlamıştır. Gazzâlî bu şekilde yorumlayarak bu varlıkların her birinin yaratılmış olduklarını dolayısıyla bir yaratıcıya ihtiyaçları olduğunu söylemektedir (er-Râzî, 2006).

2.11.Parlayan Yıldız

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِثْلُ نَارٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ...Kandil bir cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır...” (Nûr 24/35). Râzî'ye göre bu yıldız büyük, parlak, yıldızların inci gibi parlayanlarındandır. Âlimler, bununla kastedilenin büyüklükte ilk sıraları alan Zühre, Müşteri ve sabit yıldızlar gibi aydınlatıcı yıldızlardan birisinin olduğunda ittifak etmişlerdir (er-Râzî, 2006).

2.12. Yıldızların Gökyüzünün Süsü Olması

“Biz yakın semayı yıldızların güzelliğiyle bezedik” (Sâffât 37/6). Âyette, Allah Dünya semâsını bir süs olsun diye ve göğü inatçı şeytanlardan korumak için süslediğini anlatmıştır. Râzî, yıldızların dünyanın süsü olmalarını şu şekilde açıklar. "Zînet" "النَّسْبَةُ" kelimesi gibi mastardır veya hokka olarak kullanılan şeyin ismi "الليقة" gibi kendisi ile süslenen şeye isimdir. Yıldızların doğuşu ve batışı zînet anlamında kullanılmış olabilir (er-Râzî, 2006).

2.13. Yıldızların Düşmesi

وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ “Yıldızlar dağılıp saçıldığında” (İnfîtâr 82/2). Râzî, âyeti kıyametin kopuşu ile ilgi olarak yorumlar. Kıyametin âlemlerinden olan hâdiseler gerçekleştiğinde haşr ve neşr gerçekleşir. Âyetin ifadesiyle yer yarılr, yıldızlar da yeryüzüne düşer (er-Râzî, 2006).

Sonuç

İnsanlar çok eski zamanlardan itibaren gökyüzündeki Güneş, Ay, yıldız gibi cisimlere merak salmışlardır. Ancak insanlar geçmişte en fazla yıldızları merak etmişler ve haklarında bilgi sahibi olmuşlardır. Özellikle denizde ve karada yol bulmak için yıldızlardan yararlanmışlardır. Yıldızlara çok fazla anlam yükleyip tapan kabileler bile vardı. Mesela Himyerîler’in Güneş’e, Kinâneliler’in Ay’a taptıkları biliniyordu. Cahiliye Dönemi insanları da yıldız ilminde oldukça iyi bir durumdaydılar. Kur’an’ın inmeye başlamasıyla tabiatla ilgili kavramlar Müslümanların daha fazla ilgisini çekmeye başlamış ve kendilerini bu alanda geliştirmeye çalışmışlardır. Özellikle namaz, oruç gibi ibadet vakitlerinin tespitinde de bu ilimleri bilmenin önemini kavramışlar ve ciddi çalışmalar ortaya koymuşlardır. Özellikle Abbasiler döneminde astronomi ile ilgili çalışmalar büyük gelişme kaydetmiştir.

Fahreddîn er-Râzî’nin *Mefâtihu’l-Gayb* adlı tefsir kitabı önemli bir eserdir. Râzî bu eserinde naklî delilleri aklî delillerle desteklemiş, zaman zaman da felsefî tartışmalara yer vermiştir. Tefsirinde, âyetlerle ilgili teferruatlı açıklamalar yapmış ve âyetlerin sebeb-i nuzûlü, kelime yapıları, arka planı gibi birçok yönüyle ilgilenmiştir. Kendi döneminin ilmî verilerine hâkim olmuş, âyetleri yorumlarken de yorumları bu şekilde yapmıştır. Ancak gelişen teknolojiyle birlikte O’nun bazı yorumlarında hatalı tespitler yaptığı söylenebilir. Mesela, o dönem mevsimlerin oluşumu sadece Güneş’in dönmesine bağlanıyordu. Ayrıca Ay’ın ışığının bizzat kendinden olduğu fikri hâkimdi. Bu da Râzî’nin âyetleri bu bilgilerle yorumlamasına sebep olmuştur. Bazı modern tefsirlerde “كوكب” (kevkeb) kavramı gezegen olarak ele alınmıştır. Ancak Râzî bu kavramı da “نجم” (necm) gibi yıldız olarak yorumlamıştır. Râzî’nin bu âyetleri yorumlarkenki amacı bilimsel veriler ortaya koymak değildir. Allah’ın azâmetini, tekliğini ve gücünü ortaya koyacak deliller getirmektir. Böylece insanın bu âyetlerden ibret alarak tevhit inancını sağlamlaştırması beklenmektedir.

Kaynaklar

Bankur, D., & Erten, M. (2023). Fahreddîn Er-Râzî’nin Tefsir-i Kebir’inde Bazı Cennet Tasvirlerine Getirdiği Yorumlar. *Kalemname*, 8 (15), 89-107.

Cebeci, L. (2003). Mefâtihu’l-Gayb. İçinde. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C.28, s. 348). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Dizer, M. (1979). İslam Dininin Astronomi ile İlişkisi. *Diyanet Dergisi*, 18 (2), 79-107.

- er-Râzî, Ebü'l Fazl Muhammed bin Ömer b. Hüseyin. (2006). *Mefâtîhu'l-Gayb*. (C. 32). Daru'l-Fikr.
- Fehd, T. (2006). İlm-i Felek. İçinde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, s. 126). TDV Yayınları.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed bin Yakub bin Muhammed. (2008). *El-Kamûsü'l-muhît*. Dârülhadis.
- Göker, L. (1995). *Türk- İslam Astronomi Bilginleri ve Gökyüzü Bilgileri*. Milli Eğitim Basım Evi.
- İbn Manzûr, Muhammed bin Mükerrrem (1414). *Lisânü'l-Arab*. (C. 15). Dâru's- Sâdır.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali bin İsmail ed-Darîr el-Mürsî. (2000). *El-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-A'zam* (1-11). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kahveci, İ. (2006). *Fahreddîn er-Râzî'nin "Mefâtîhu'l-Ğayb" Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân* [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yök Tez.
- Ömer, A. M. (2008). *Mucemü'l Lügati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*. Alemü'l-Kütüb.
- Özdaş, H. (2020). Yakın Anlamli Lafızların Meâllerdeki Tercümelere (نجم-کوکب) Örneği. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 6 (2), 765-796.
- Râşid, R. (Ed.). (2006). *İslam Bilim Tarihi* (Çev. H. Türker & C. İpar). Litera.
- Ronan, C. A. (2005). *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*. (Çev. E. İhsanoğlu & F. Gunergun). Tübitak.
- Unat, Y. (2001). *İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*. Nobel Yayınları.
- Unat, Y. (2006). Battânî ve Zîc-i Sâbî Adlı Astronomi Eseri. *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, (C. 1, s. 347). Şanlıurfa.